

Regina Narušienė: „Norėjau parodyti, kad Amerika daug padėjo Lietuvai, ir kad žmonės tai suprastų“

Daiva TAMOŠAITYTĖ

Pokalbis su JAV teisės daktare, advokate, lektore, straipsnių autore, Valdovų rūmų paramos komiteto JAV pirmininke, buvusia Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininke Regina Narušiene

Gerbiama Regina, kalbamės reikšmingos knygos „JAV lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos valstybingumą“ išleidimo proga. Ant gražiai išleistos knygos viršelio puikuoja varpas ir paantraštė „Lai gyvuoja laisva Lietuva!“. Knygos leidėjas yra Valdovų rūmų paramos komitetas. Jums teko didžiulis uždavinys sudėti į leidinį tai, kas žymi svarbiausius to indėlio akcentus. Kaip vyko šis svarbus darbas?

Mes galvojome apie dovaną Valdovų rūmams Lietuvos valstybingumo atkūrimo šimtmečio proga. Knygą sudariau kaip šio komiteto, kuris leidinį finansavo, pirmininkė. Valdovų rūmai paprašė padaryti parodą. Galvojau, kaip galiu sudėti į vieną parodą nuveiktą darbą, kuris buvo milžiniškas, kaip tie eksponatai gali parodyti mūsų veiklą. Pati turiu didžiulį archyvą, sukauptą per 30-40 metų. Bet mes, JAV lietuviai, neturėjome būstinės, kur visų JAV lietuvių archyvas būtų vienoj vietoj. Todėl gavau paskatinimą iš vyresnės kartos remtis savu archyvu, o jie pažadėjo padėti, kuo gali.

Turėjome tikslą atiduoti archyvus mūsų tyrimo centrui Čikagoje. Bet problema yra ta, kad, siekiant su jais supažindinti Lietuvos žmones, asmeniniai archyvai buvo pradėti siųsti į Lietuvą ir pasimetė, išsibarstė. Vaikai dažnai nežino, ką daryti su archyvais, ir juos paprasčiausiai išmeta. Kiti atsiunčia mažesnėms bibliotekoms, draugams. Kadangi buvau JAV Lietuvių Bendruomenės pirmininkė 6 metus ir

prezidiumo pirmininkė dar 6 metus, bandžiau surinkti dokumentus. Atidaviau mūsų tyrimų centrui daug dėžių su dokumentais, bet kiti nenorėjo, nes nebuvo žmonių, kurie juos tinkamai sutvarkytų. Dabar yra nauja vieta, bet geriausiai būtų archyvus sudėti į mikrofilmus, kad juos galėtų matyti visas pasaulis. Bet tam reikia lėšų.

Žinau šią problemą, kuri aktuali visiems kraštams. Archyvų paveldėtojai, kurie neturi aiškaus supratimo apie Lietuvos kultūrą, jų neišsaugo. Panaši buvo ir Jurgio Baltrušaičio palikimo Prancūzijoje istorija, nežinau, koks jo paveldo likimas. Tai didžiulis nuostolis, nes pasaulinio masto asmenybių, ir ne tik, lietuvių archyvai nėra kaupiami ateičiai. Iš mokslinių tyrimų žinome, kad šiuo metu, tarkime, svarbūs iš viduramžių, LDK ir kitų laikų išlikę dokumentai, iš kurių galima rekonstruoti lietuvių gyvenseną, socialinę sanklodą, politines nuostatas, ir kiekviena juose užfiksuota detalė įgyja nelygstamos reikšmės. Svarbūs net prekybinių sandorių vekseliai ir panašūs išlikę buitiniai artefaktai, liudijantys apie valstybingumo, kultūros raidą. Tačiau ir valstybės reikalas būtų tuos archyvus sutelkti, ką jau kalbėti apie pamatinių dokumentų ir kitų vertybių, išvežtų į Rusiją, Vokietiją, Lenkiją, Švediją, sugražinimą. Deja, dažniausiai tie duomenys išlikę kitų tautų rašytiniuose šaltiniuose apie mus, arba jie bent jau eksponuojami. Matyt, kaip šiandien, taip ir ankstyvesniais laikais lietuviams buvo būdinga nesaugoti daiktinių įrodymų apie savo civilizaciją, kuo ir naudojosi priešiškos invazinės jėgos. Ir šiuo metu dar stinga suvokimo, kad būtina kaupti visus įmanomus archyvus, juos tyrinėti. Tačiau jeigu būtų skiriamas tikslinis finansavimas, manau, kad atsirastų žmonių, kurie tuos archyvus susistemintų.

Rengdama šią knygą, mėginau išvengti pasikartojimų, kurie buvo išspausdinti oficialiai. Pradėjau ieškoti dokumento, kuriuo pripažinta Lietuvos nepriklausomybė 1922 metais Amerikoje, taip pat nepriklausomybės atkūrimo akto. Visur ieškojau: Lietuvos ir Amerikos archyvuose, ambasadose. Paskui supratau, kad tokio dokumento nėra. Bet, pavyzdžiui, 1922 metais buvo parašyta telegrama Lietuvai apie pripažinimą, ir tai vienintelis dokumentas. Vėliau buvo prezidento G. W. Busho kalba Amerikos Senatui, ir tą dokumentą taip pat įdėjau į knygą. Pradėjau galvoti, koks turi būti turinys, apimantis šimtą metų. Tada knygą padalinau į dalis. Turinys parodo Amerikos lietuvių veiklą, pradėtą dar iki nepriklausomybės paskelbimo 1918 metais. Bet visų tų dokumentų jau nebėra.

Per kiek laiko parengėte knygą?

Per vienerius metus. Mūsų redaktorė Dalia Cidzikaitė žinojo, kas kur buvo publikuota, bet kai kuriuos dokumentus turėjau pakartot, kad būtų aiškus kontekstas. Pradėjau ieškoti medžiagos, kurios pradžia 1870 metais. Kur ją surast? Žmonės jau mirę, yra jų proanūkiai, ne visai suprantantys Lietuvos vertybes, nes nebuvo kas jiems paaiškina. Suradau biblioteką Čikagoje, kuri turėjo dokumentus, išverstus iš lietuvių kalbos į anglų kalbą. Ji man atidarė tą laikotarpį. Jį suskirsčiau pagal temas. Amerikos lietuviai renka lėšas, arba formuoja savo kariuomenę Lietuvai, ir taip toliau.

Nepublikavau daug nuotraukų, tam yra albumai. Įdėjau tik kai kurias svarbiausias, kad nepradingtų chronologija. Kitas laikotarpis buvo okupacija, dipukų, „dangaus paukščių“ (o rimtai – *displaced persons*), veikla. ALF'as, VLIK'as, buvo ir kitos organizacijos, jos visos įrašytos. Buvo visokių, tik skyrėsi būdai, kaip pasiekti tą išlaisvinimo tikslą. Bendruomenė politinėje sferoje iš tikrųjų pradėjo veikti 1977 metais. Buvo visuomeninių reikalų tarybos. Jų rezoliucijos, kai kurios parašytos ranka, nebuvo vienoj vietoj. Surinkt jas truko daugiausia laiko, nes turėjau apskambinti žmones, kurie tuo laiku gyveno. Čia prisidėjo dipukų karta. Viską surinkau, bet susidarė beveik antra knyga. Teko atrinkti tai, kas parodo mūsų misiją. Dar kita knygos dalis – nepriklausomybės atkūrimas: kaip mes veikėm per prezidentus, kaip mėginome veiklą suderint. Dirbome su ALT'u (*American Lithuanian Council*). Pripažinus Lietuvos nepriklausomybę, prasidėjo finansinės paramos rinkimas. Kaip skatinom, kaip padarėm ir kaip paskui ją įvertinom – apie tai yra mano straipsnis.

Paskui buvo NATO. Apie organizaciją visuomenei buvo pateikta labai mažai informacijos. Lietuvoje nebuvo suprastas mūsų darbo svarbumas. Amerika buvo ta šalis, kuri turėjo skatinti kitus NATO narius, kad Lietuva būtų priimta į NATO. Tuomet Amerika skatino kitas šalis. Darbas prasidėjo nuo pačių šaknų. Savo rajonuose, savo valstijose skatinome žmones, gubernatorius. Tai pavyko, ir tai yra surašyta. To nėra niekur kitur. O paskutinė dalis skirta atominei energijai iš Kaliningrado, Baltarusijos. Šitie reikalai mus labai veikė, mes protestavome. Taip pat yra pilietybės klausimas, tačiau apie tai nedaug parašyta. Šiais klausimais Amerika jau nedaug gali padėti, pati Lietuva turi spręsti.

Jūs išdėstėt reikšmingiausius Lietuvos nepriklausomybei faktus, prie kurių pirmiausia prisidėjo JAV lietuviai.

Dirbo ir Kanados, ir Australijos lietuviai, bet svarbiausias kraštas buvo Amerika, nes ji vykdė tą politiką. Be to, Amerikoje yra maždaug milijonas ar daugiau lietuvių kilmės žmonių. Dėl įstojimo į NATO reikėjo suorganizuoti visas bendruomenes, kurios oficialiai įregistruotos ir kurios veikia okupuotuose kraštuose. *Central and Eastern European Coalition* grupei, kuriai priklausė 21 milijonas narių, vadovavau aš. Toks didelis balsas visada buvo įleidžiamas į Baltuosius rūmus. Pirmąkart, kai praplėtė NATO, mes nebuvom įtraukti, bet paskui pavyko. Mes buvom geriau pasiruošę negu estai ir latviai. Galvota lietuvius priimti kartu su lenkais, bet pabijota, kad jei estai ir latviai bus palikti, tai rusams bus signalas, kad jie nesvarbūs, ir kils problemų. Per tą laiką Estija ir Latvija pasiruošė. Lenkams suteikėme galimybę, bet tam, kad jie mus paremtų. Taip ir įvyko. Mes buvom pirmi, nes mūsų keliai buvo geresni, jeigu reikėtų pervesti tankus. Valdas Adamus buvo amerikietis, žinomas žmogus, kuriuo amerikiečiai galėjo pasitikėti. Jonas Kronkaitis parengė Lietuvos kariuomenę pagal NATO standartus. Svarbu buvo ir tai, kad J. Kronkaitis mokėsi aukšto lygio *Ranger School*, puikiai paruošiančioje karininkus, dalyvavo jos organizacijoje kartu su Collinu Powellu, valstybės sekretoriumi, patarėju saugumo reikalams, JAV generalinio štabo pirmininku.

Vadinasi, palankiai susiklostė aplinkybės, kad Lietuvai tuo metu atstovavo žinomi, pripažinti Amerikoje žmonės, turėję ryšių, ir galėjo realiai padėti.

Jie galėjo daryti įtaką, nes Amerikos valdžia juos žinojo kaip atsakingus asmenis, kurie gavo išsilavinimą Amerikoje ir išmanė standartus. Rengiant knygą, kabai padėjo Amerikos ambasada, nes reikėjo gauti sutikimus publikuoti dokumentus. Sakiau, kad noriu parodyti ir tai, kad Amerika daug padėjo Lietuvai, atsitiesiančiai po komunizmo, kad tai suprastų ir amerikiečiai, ir lietuviai. Kitas dalykas yra tas, kad šiuo metu Lietuvoje yra labai stipri Rusijos propaganda, ir dėl to labai skaudu Amerikos lietuviams, kurie tos propagandos nušviečiami kaip Lietuvos išdavikai, jos neverti ir panašiai. Tai ypač liečia pilietybės klausimą.

Idomu, kaip santykiavo Amerikos lietuvių organizacijos, kaip sutarė dėl išvadavimo reikalų - juk jų buvo labai daug?

Pirmoji banga buvo dar caro metais, kuri labai daug paaukojo savo lėšų, talento. Paprastas žmogus beveik visą algą atiduodavo. Statė mokyklas, bibliotekas, centrus. Buvo labai sunkus laikas, milijonierių nebuvo, viskas padaryta mažomis lėšomis. Bet jie išmirė, o jų veikla didelės įtakos neturėjo. Antroji banga buvo intelektualesnė, nes žmonės bėgo nuo okupanto, ir jie norėjo viską kitaip daryt. Pradėjo veikti daugiau kultūros srityje, kadangi jau egzistavo tokios politinės organizacijos, kaip ALT'as, VLIK'as, dipukai jau buvo universitetuose, steigė juridinius asmenis, korporacijas. Kadangi bendruomenė buvo didžiausia, ji veikė ir organizavosi kaip politinė tauta: pradėjo nuo pačių narių, paskui perėjo prie apylinkių, apygardų, centrinės valdžios, tarybos, į kurią renkami nariai kaip į Seimą, krašto valdybos, garbės teismo, kontrolės teismo – struktūrą sukūrė kaip krašto. Tokiu būdu JAV Lietuvių Bendruomenė buvo pagrindinis vienijantis organas. Kitos organizacijos norėjo likti įtakingos, tačiau bendruomenei to neužteko.

Paskui atvažiavo Vygaudas Ušackas, kuris dirbo ambasadoriumi. Jis suprato, kad toks veikimas atskirai nebus produktyvus. Visas politines grupes, kurios dirbo Amerikoje, sukvietė į ambasadą ir pasakė, kad jos turi iš anksto susitarti, ką nori atlikt. Tuo tikslu jis surašė dokumentą. Jis manė, kad visi turi jį pasirašyti, jei norima atlikti ką nors pozityvus, veikti viena linkme. Estų ir latvių nėra tiek daug, kaip lietuvių. Amerikos valdžia skirstė lėšas ir paramą Baltijos kraštams po lygiai į tris dalis, ir estams tai buvo didelė parama, o mums – nepakankama. Todėl visada kovojau už tai, kad mes reprezentuojam JAV Lietuvių Bendruomenę, kuri yra nepalyginamai didesnė.

Tai esminis klausimas, nes šiuo metu tokiu lygmeniu girdime daugiausia kalbant bendrai apie „Baltijos šalis“; Lietuvos valstybės, kurios raida gerokai skyrėsi nuo estų ir latvių, reikšmė kažkaip išnyksta bendrame kontekste. Nors veikti bendrai yra svarbu, bet neturime užmiršti, kad nesame sujungti į konfederaciją... „Baltijos šalys“ gali būti tik sąlyginis pavadinimas, istoriškai visai kitokio pobūdžio nei, tarkim, „Šiaurės šalys“, ir, manytina, vartotinas saikingai, atsargiai.

Taip, ir aš visada sakau, kad Amerikoje mums turi pirmiausia rūpėti Lietuvos reikalai. Lietuvą rengiant stojimui į NATO, buvo 18 šalių kandidačių, bet atstovavau tik Lietuvai.

Kaip matote dabartinių JAV lietuvių indėlį į Lietuvos valstybės vystymąsi? Situacija nėra lengva, nes esame NATO narė, ir JAV įtaką Lietuvoje Rusija traktuoja kaip grėsmę sau, nors mes tik siekiame saugumo.

Lietuva tapo laisvo pasaulio nare. Tai yra didelis skirtumas nuo tų laikų, kai reikėjo laisvę iškovoti. Naujieji trečiosios bangos emigrantai dėl įvairių priežasčių išvyko į kitus kraštus. Pradėt gyvenimą kitoje šalyje yra sudėtinga ir sunku, trūksta laiko priprast prie skirtingų sąlygų. Jų aktyvumas lietuvių veikloje iš pradžių būna menkas, o bėgant laikui daugelis iš jų tampa dar didesniais Lietuvos patriotais. Nors Lietuvoje nešoko tautinių šokių, nedėvėjo tautinio kostiumo, emigracijoje pradeda aktyviai reikštis šiame ir kituose kultūros baruose, dalyvauja lituanistinių mokyklų, bažnyčių veikloje. Bet jie yra nusivylę, kad Lietuva atima iš jų prigimtinę teisę į pilietybę.

O atsakymas į šį klausimą būtų toks: Lietuva niekada nėra užpuolusi Rusijos, o Rusija buvo okupavusi Lietuvą. V. Putino pareiškimuose spaudoje ir visuomenėje apie tai, kad jis vėl nori suorganizuot sąjungą, gal panašią kaip buvusioji – kur vis tiek nėra demokratijos, – ir kaip jis tai padarys, yra skleidžiama propaganda. Rusija naudoja dideles lėšas, kad žmonės pasiduotų ir grįžtų atgal į sąjungą su ja. Tai išbandyta sovietų laikais, yra žinoma, kaip paveikti mentalitetą. Mūsų žmonės turi tai suprast ir išsilaisvint iš tos propagandos. Atrodo, kad Lietuvos jaunimas jau pradeda išsivaduoti iš Rusijos įtakos. Mes rengiamės gintis, nes V. Putinas mums grasina – mūsų tautai, mūsų egzistencijai. Nepasiduokime! Ką jis padarė su Ukraina ir kitais kraštais, nėra taikos metodas ir nėra žmonių įtikinimas. Tai okupacija. Reikia pradėti naudoti naujas komunikacijos galimybes, per spaudą ir televiziją kalbėti apie tai. Nieko kaltinti nereikia, geriau patiems keistis, aiškinti žmonėms, kad jie suprastų, kokią tautą jie norėtų turėti ateity: ar likti su sovietiniu mentalitetu, ar tokiu, kuris leidžia patiems spręsti apie savo ateitį ir valstybę. Žinoma, svarbu taikytis prie kitų sąjungų, kraštų, bet reikia daugiau pradėti galvoti, ko mes norime kaip Lietuvos piliečiai, žmonės, kaip tauta.

Ačiū už pokalbį.

Knygos „JAV lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos valstybingumą“ pristatymas vyks 2018 m. spalio 3 d. Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje 18 val.

pasauliolietuvis.lt

„Lietuvybė pasaulyje“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

